

---

# Stanowisko Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej wobec projektu "ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych"

---

Palestra 46/9-10(537-538), 268-272

---

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach  
dozwolonego użytku.

STANOWISKO PREZYDIUM NACZELNEJ RADY ADWOKACKIEJ  
WOBEC PROJEKTU „USTAWY O ODPOWIEDZIALNOŚCI  
PODMIOTÓW ZBIOROWYCH”

## 1. Cel ustawy

Jak wynika z załączonych motywów projektowana ustawa stanowić ma element przystosowywania polskiego prawa do standardów Unii Europejskiej; w tym przypadku chodzi o wprowadzenie do polskiego systemu prawnego instrumentów prawnych przewidzianych w Konwencji o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich z 26 lipca 1995 r. oraz w dwóch protokołach dodatkowych (nr I i II) do tej Konwencji. Poza powołaniem się na wskazaną wyżej „przyczynę formalnoprawną” uzasadnienie projektu nie powołuje się na żadne inne okoliczności natury społecznej, etycznej, politycznej lub innej, które wskazywałyby na potrzebę takiego rozszerzenia penalizacji obrotu gospodarczego, jakie ma wynikać z postanowień projektowanej ustawy. Można jedynie domyślać się, że są to takie same motywy legislacyjne jak te, które przyświecały stronom wspomnianej w uzasadnieniu Konwencji, a na gruncie prawa polskiego – leżały u podstaw ustaw z 9 września 2000 r. o zmianie k.k., k.p.k. i innych ustaw (Dz.U. Nr 93, poz. 1027). Zarówno z postanowień Konwencji, jak i przepisów cyt. polskiej ustawy nowelizacyjnej wynika, że ustawodawcy chodziło o stworzenie dodatkowych instrumentów prawnych w postaci sankcji finansowych oraz innych wpływających na pozycję rynkową podmiotu, który ze swej natury pozostawał poza zasięgiem odpowiedzialności karnej i tym samym – całego bogatego przecięź „instrumentarium” środków karnych, a odniósł lub mógł odnieść szeroko rozumiane korzyści z przestępczej działalności sprawcy działającego na rzecz tego podmiotu. Nie ulegało też wątpliwości, że chodziło przy tym o dwa niezwykle groźne dla każdej gospodarki i dla każdego systemu politycznego, ale dla gospodarki rynkowej i demokratycznego państwa prawnego – najbardziej zjawiska przestępcze, a mianowicie: o tzw. pranie brudnych pieniędzy oraz korupcję, tę ostatnią zaś – zwłaszcza „na styku” interesów prywatnych i publicznych. Można przyjąć jako fakt, niestety, oczywisty, że oba te zjawiska występują także w naszym kraju w skali uzasadniającej interwencję ustawodawczą. Problem polega zatem na tym, czy proponowane w ustawie rozwiązania, poza tym że są wzorowane na prawie Unii Europejskiej i już z tej tylko przyczyny zasługiwać mają *prima facie* na pozytywną ocenę, rzeczywiście dobrze, tzn. przede wszystkim racjonalnie i zgodnie z naszym porządkiem konstytucyjnym, temu celowi służą. Należy przy tym pamiętać, że normy o charakterze karnym tworzyć mają, z jednej strony, płaszczyznę minimalnych wymagań prawnych (czyli zbiór norm nakładających na ludzi takie obowiązki działania lub zaniechania, co do których zakłada się, że sprostać im może każdy, do którego są one adresowane), z drugiej zaś stro-

ny sankcja karna stanowi najbardziej drastyczne i dolegliwe ograniczenie konstytucyjnych wolności jednostki i już z tej tylko przyczyny winna być traktowana jako *ultima ratio*, a jednocześnie jako środek długotrwałego oddziaływania na świadomość prawną społeczeństwa, nie zaś jako instrument służący załatwieniu, czy tym bardziej – ułatwieniu załatwiania doraźnych problemów. Mamy wątpliwości, czy ustawa wspomniany wyżej cel spełni w sposób właściwy.

## **2. Definicja podmiotu zbiorowego (art. 2 w związku z art. 3 pkt 4 projektu)**

„Podmiot zbiorowy” przeciwstawiany ma być, na co wskazuje prosta wykładnia językowa, „podmiotowi niezbiorowemu”, czyli indywiduum, osobie fizycznej. Tylko ta ostatnia podlega odpowiedzialności karnej i rozszerzanie w stosunku do niej penalizacji opartej na innej niż wina zasadzie w sposób oczywisty koliduje z fundamentalną zasadą *nulla pena sine culpa*, a ponadto nie jest potrzebne. Katalog kar głównych i dodatkowych, przewidzianych w kodeksie karnym jest na tyle bogaty i różnorodny, że pozwala nie tylko na ukaranie sprawcy przez wymierzenie mu kar polegających na dolegliwości osobistej (z reguły pociągających za sobą dotkliwe skutki majątkowe, pozbawienie wolności, praw publicznych), ale także kar o charakterze majątkowym, pozbawiających go w pełni lub w znacznej mierze korzyści majątkowych uzyskanych z przestępstwa. Tymczasem wedle art. 2 proj. ustawy „podmiotem zbiorowym”, oprócz jednostek będących nimi rzeczywiście (art. 2.1.), mają być także wszystkie spółki handlowe (a więc także nieposiadające osobowości prawnej spółki osobowe uregulowane w k.s.h. o ile ich współnikami są m.in. Skarb Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego), podmiot (spółka) w organizacji, a także „osoba fizyczna” prowadząca przedsiębiorstwo (przedsiębiorca). Osoba fizyczna będąca przedsiębiorcą odpowiada za wszystkie swoje zobowiązania tak cywilnoprawne jak i publiczne całym swoim majątkiem obecnym i przyszłym; nie istnieje podział majątku takiej osoby na część bardziej chronioną przed wierzycielami lub przed organami wykonującymi nałożone kary orzeczone w postępowaniu karnym, karno-skarbowym lub administracyjnym i na część „słabiej” chronioną; majątek przedsiębiorcy będącego osobą fizyczną jest jeden i korzyści uzyskane przez niego w związku z działalnością gospodarczą z przestępstwa wymienionego w art. 7 proj. ustawy są jednocześnie jego osobistymi korzyściami. Nie ma zatem usprawiedliwienia dla wymierzania mu, oprócz kar orzeczonych za popełnione przestępstwo, dalszych kar określonych w art. 8–11 proj. ustawy; wszystkie one bowiem mogą być nałożone albo w orzeczeniu karnym skazującym daną osobę fizyczną przy zachowaniu normalnych zasad i procedur odpowiedzialności karnej (por. w szcz. art. 9, art. 10 pkt. 5, 6, 7), albo dotknąć mogą tę osobę równie skutecznie bez sięgania po zobiektywizowana, a więc niezależną od winy sankcję karną jedynie przy zastosowaniu już dzisiaj obowiązujących przepisów i zasad działania

organów publicznych (art. 10 ust. 1 pkt. 2, 3, 4), a wreszcie, w razie zaistnienia przesłanek określonych w ustawach podatkowych, jak również w kodeksie cywilnym lub ustawach szczególnych, w szczególności – w ustawie z 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. Nr 47, poz. 211; por. w szcz. art. 19–22 oraz art. 22a–22g tej ustawy) oraz w ustawie z 15 grudnia 2000 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. Nr 112, poz. 1319 w szcz. art. 5, 17, 18–23, 98, 100, 101 i n.) – także na drodze postępowania cywilnoprawnego lub administracyjnego.

To samo *mutatis mutandis* odnosi się do niektórych spółek osobowych oraz do spółek w organizacji; podmiotem odpowiedzialnym majątkowo w spółce cywilnej oraz spółce jawnej jest bowiem zawsze, obok spółki albo, jak w przypadku spółki w organizacji – zamiast niej, (bo ta jeszcze nie istnieje) osoba lub osoby fizyczne (por. art. 864 k.c., art. 13, 22 § 2 k.s.h.).

Wszystkie, przedstawione niżej bardziej szczegółowe uwagi nie zmieniają naszej generalnie negatywnej oceny ustawy jako aktu niedopracowanego i w znacznej części zbędnego.

### **3. Zakres i przesłanki odpowiedzialności (art. 3–7 proj. ustawy)**

3.1. Podmiot zbiorowy ponosić ma odpowiedzialność nie tylko wówczas, gdy osoba fizyczna, skazana za przestępstwo, wchodziła w skład jego organów ustawowych lub statutowych i działała w tym charakterze w granicach swoich kompetencji, ale także wówczas gdy swoje kompetencje w zakresie reprezentowania, podejmowania decyzji albo wykonywania kontroli przekroczyła lub ich nie dopełniła. Sformułowanie zawarte w art. 3 pkt 1 jest niewłaściwe. Nie można bowiem być w jakikolwiek prawnie skuteczny sposób uprawnionym do popełnienia czynu zabronionego (art. 7); nie można zatem jednocześnie działać w granicach kompetencji czyli w granicach prawa, a jednocześnie, działając w ten sposób czyli w tych właśnie granicach, popełnić czyn zabroniony. Ten ostatni jest bowiem zawsze, pojęciowo, popełniany poza granicami kompetencji do reprezentowania, podejmowania decyzji lub kontrolowania, a zawsze i tylko w następstwie niedopełnienia obowiązków lub ich nadużycia uprawnień. Nawet bowiem jeśli ktoś działa jako organ i popełnia w sposób zawiniony czyn zabroniony (a nie ma niezawinionych przestępstw ani wykroczeń), to dzieje się to zawsze „przy okazji” działania w charakterze organu, a nie w granicach kompetencji danej osoby, jako organu. Analogicznie nie można w sposób prawnie skuteczny wyrazić zgody na działanie przestępne innej osoby (art. 3 pkt. 2 i 3); takie „dopuszczenie do działania”, lub zgoda na nie, stanowi zawsze działanie poza granicami kompetencji danej osoby fizycznej, jako podmiotu uprawnionego do reprezentowania, podejmowania decyzji lub kontrolowania „podmiotu zbiorowego”. Przepis ten powi-

nien zatem wiązać odpowiedzialność podmiotu zbiorowego z rolą, jaka dana osoba fizyczna (sprawca czynu zabronionego) pełni w strukturze organizacyjnej „podmiotu zbiorowego” działając zgodnie z prawem i w jego granicach. Nie ma też podstaw do obciążenia podmiotu zbiorowego odpowiedzialnością za czyn, którego dopuściła się osoba zasiadająca w organach kontrolnych „nad nimi”, a więc w organach jakiejś jednostki nadrzędnej. Zapewne chodzi o osoby wykonujące funkcje kontrolne w ramach tej samej jednostki organizacyjnej, a więc „w niej” (np. o członków rady nadzorczej lub komisji rewizyjnej). Zbyt daleko idzie też czysto zobiektywizowana i ocenna przesłanka odnosząca się do zachowania, które „mogło” – obiektywnie, niezależnie od zamiaru sprawcy – przynieść korzyść podmiotowi zbiorowemu. Proponujemy zatem brzmienie art. 3 jak następuje:

**Podmiot zbiorowy podlega odpowiedzialności za czyn zabroniony, jeżeli został on popełniony przez osobę fizyczną**

1) uprawnioną do jego reprezentowania, podejmowania w jego imieniu decyzji lub też do wykonywania w nim funkcji kontrolnych,

2) której działanie stało się możliwe w wyniku przekroczenia uprawnień lub niedopełnienia obowiązków przez osobę, o której mowa w pkt. 1,

3) działającą na rzecz podmiotu zbiorowego za zgodą lub wiedzą osoby, o której mowa w pkt. 1

**jeżeli zachowanie to przyniosło lub miało przynieść podmiotowi zbiorowemu korzyść, chociażby niemajątkową.**

3.2. Sformułowanie art. 5 jest niezręczne i wskazuje na wewnętrzną sprzeczność tego przepisu. Z przepisu tego wynika bowiem, że podmiot zbiorowy jest wolny od odpowiedzialności, jeżeli osoby sprawujące w nim funkcje kierownicze (wym. w art. 3 pkt 1) nie mogły zapobiec popełnieniu przestępstwa mimo dołożenia należytej staranności. Innymi słowy wykazanie przez te osoby lub ustalenie w wyniku własnej aktywności sądu, że osobom tym nie można przypisać nawet winy nieumyślnej (określenie „brak należytej staranności”, czyli brak „staranności wymaganej w danych okolicznościach”, jest bowiem tożsamy z winą nieumyślną). Dla uniknięcia nieporozumień przepis należałoby sformułować następująco:

**Podmiot zbiorowy jest zwolniony od odpowiedzialności przewidzianej w niniejszej ustawie jeżeli wykazane zostanie, że osoby, o których mowa w art. 3 pkt 1, nie mogły zapobiec popełnieniu przestępstwa, przestępstwa skarbowego, wykroczenia lub wykroczenia skarbowego mimo dołożenia wymaganej w danych okolicznościach staranności.**

3.3. Przepis art. 6 w jego obecnym brzmieniu budzi poważne zastrzeżenia. Zważywszy na rodzaj kar, jakie mogą zostać orzeczone w stosunku do podmiotu zbiorowego (art. 9 i 10 a zwłaszcza art. 9 pkt 3), dopuszczenie bez ograniczeń kumulatywnego zbiegu sankcji wymierzanych na podstawie projektowanej ustawy oraz odpowiedzialności odszkodowawczej, administracyjnej (w szczególności podatkowej w postępowaniu wymiarowym) jak również odpowiedzialności

sprawcy czynu nie wydaje się zasadne w przypadku, gdy poszkodowanym jest jednostka organizacyjna Skarbu Państwa. Państwo (Skarb Państwa) jest bowiem wówczas jednocześnie swoistym beneficjentem kar majątkowych orzeczonych na podstawie ustawy, a jednocześnie poszkodowanym. Mając przeto na uwadze, że odpowiedzialność przewidziana ustawą dotyczyć ma podmiot zbiorowy niezależnie od winy jego organów, ale w sytuacji, kiedy może on jednocześnie ponosić odpowiedzialność odszkodowawczą za szkody wyrządzone czynami niedozwolonymi sprawców, jako osób należących do kategorii osób, za które podmiot taki ponosi odpowiedzialność (art. 429, 430, 474 k.c.) należałoby przyjąć, iż w opisanej wyżej sytuacji

**„...odszkodowanie należne jednostce organizacyjnej Skarbu Państwa od podmiotu zbiorowego i przyznawane obok kar orzeczonych w niniejszej ustawie może zostać stosownie do okoliczności odpowiednio zmniejszone”.**

#### **4. obrońcy w postępowaniu przeciwko podmiotowi zbiorowemu (art. 19, 24 ust. 2)**

Postępowanie w sprawie toczy się wedle przepisów k.p.k. Jest to zatem postępowanie karne a orzekane w nim sankcje mają charakter karny. W roli oskarżonego, przy wszelkich różnicach jakie mają miejsce z uwagi na odmienność podmiotów, występować ma „podmiot zbiorowy”. Podmiot ten ustanawia nie pełnomocnika, ale „obrońcę”. Stosownie do brzmienia art. 82 k.p.k. oraz zgodnie z treścią ustaw korporacyjnych (prawa o adwokaturze i ustawy o radcach prawnych) obrońcą może być tylko adwokat. Nie ma żadnego racjonalnego powodu, aby rozszerzać pole działania radców prawnych o tę funkcję procesową (tj. funkcję obrońcy), otwierając ponownie załatwiony z trudem spór między obu zawodami prawniczymi zakończony kompromisem znajdującym wyraz w obu ustawach. Należy zatem w obu powołanych wyżej przepisach wykreślić zwrot *„... lub osób uprawnionych do świadczenia pomocy prawnej według przepisów o radcach prawnych”*.

## ŻYCIE PUBLICZNE ADWOKATÓW

Prof. dr hab. Zbigniew Religa, Dyrektor Instytutu Kardiologii w Warszawie powołał z dniem 1 sierpnia 2002 r. na trzyletnią kadencję, w skład Komisji Bioetycznej przy Instytucie Kardiologii w Warszawie adw. Stanisława Mikke, przewodniczącego Komisji Etyki NRA i redaktora naczelnego „Palestry”.

*Red.*